

**TA'LIM JARAYONLARI SIFATINI OSHIRISHDA O'QITUVCHI VA
TALABALAR O'RTASIDAGI MUTANOSIBLIKNI SAMARALI
BOSHQARISHNING AHAMIYATI**

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimining zamonaviy sharoitlarida, jamiyatning texnologik rivojlanish muhitida o'qituvchi-talaba nisbatining ahamiyati va bugungi kunda ta'lim tizimi yuqori darajada rivojlangan mamlakatlarda amaldagi nisbat holatlari o'rganilgan. Pandemiya sababli vujudga kelgan global inqiroz natijasida ta'lim jarayonlarining samaradorligiga putur yetish holatlarining yaxshilanishi va muntazam murakkablashib borayotgan ijtimoiy munosabatlarning pedagog xodimlarga doimgidan ko'ra ko'proq mas'uliyat yuklayotgani keng muhokama qilingan. Shuningdek, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida o'qituvchi-talaba munosabatlarini optimal darajada ta'minlash masalalarining me'yoriy hujjatlardagi va amaldagi holatlari yoritilgan bo'lib, mazkur nisbatning yillar davomida o'zgarish dinamikasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: O'qituvchi-talaba nisbati, optimal nisbat, individual e'tibor, samarali so'rovlar, naturalistik tadqiqot, proksimal rivojlanish, tez fikrlash, iqtisodiy turg'unlik, COVID-19 pandemiyasi, mehnat bozori.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение соотношения преподаватель-студент в условиях современной системы высшего образования и в условиях технологического развития общества, а также актуальное соотношение в странах с высокоразвитой системой образования на сегодняшний день. В результате глобального кризиса, вызванного пандемией, широко обсуждается, что эффективность образовательных процессов повысилась, а социальные отношения, которые постоянно усложняются, налагают на педагогов большие ответственности, чем когда-либо. Также освещаются вопросы обеспечения взаимоотношений преподаватель-студент на оптимальном уровне в системе высшего образования Узбекистана в нормативных документах и на практике, анализируется динамика изменения этого соотношения по годам.

Ключевые слова: соотношение учитель-ученик, оптимальное соотношение, индивидуальное внимание, эффективное исследование, натуралистическое исследование, ближайшее развитие, быстрое мышление, экономический спад, пандемия COVID-19, рынок труда.

Annotation. This article examines the importance of the teacher-student ratio in the conditions of the modern higher education system and the environment of technological development of the society, and the actual ratio in the countries where the education system is highly developed today. As a result of the global crisis caused by the pandemic, it has been widely discussed that the effectiveness of educational processes has improved, and social relations, which are constantly becoming more complicated, impose more responsibilities on pedagogues than ever. Also, the issues of ensuring the teacher-student relationship at the optimal level in the higher education system of Uzbekistan are covered in the regulatory documents and in practice, and the dynamics of changes in this ratio over the years are analyzed.

Key words: Teacher-student ratio, optimal ratio, individual attention, effective inquiry, naturalistic inquiry, proximal development, rapid thinking, economic recession, COVID-19 pandemic, labor market.

Kirish.

Doimiy sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va kutilmagan global omillarning doimiy ta'siri tufayli jahon iqtisodiyoti kelajakda prognoz qilish murakkabroq bo'lgan strategik tarmoqlar majmuasi sifatida o'sib bormoqda[1]. Shunday sharoitda tashkil qilingan masofaviy ta'lim olish jarayonlarining natijalari shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar bilimning markaziy subyekti bo'lishdan ko'ra, talabalar uchun imkoniyatlar, tuzilma va yordamni ta'minlovchi sifatida moderator/fasilitator vazifasini bajarib kelmoqdalar[2]. Ta'lim tizimi jamiyatning davomiy rivojlanishi va farovonligini ta'minlaydigan hukumatning doimiy diqqat markazida bo'lgan asosiy soha bo'lganligi uchun, ta'lim sohasiga ajratiladigan mablag' va yollanadigan ishchi kuchining sifatiga yuksak e'tibor qaratiladi[3]. Sir emaski bugungi kunda internet qulayliklari insonlar orasida muloqot jarayonlarini tez va oson shaklda tashkil qilish imkoniyatlaridan keng sohalar bo'yicha, jumladan ta'lim jarayonlarini tashkil qilishda ham, foydalanish mumkin. Jamiyat a'zolari katta miqdordagi ma'lumotlar almashinuviga bo'lgan ehtiyojlarini turli ijtimoiy tarmoqlar orqali iqtisodiy jihatdan tejamkor yo'sinda amalga oshirishmoqda[4,19].

Keyingi yillarda yoshlarni oliy ta'limga qamrab olish, ularning bilim saviyasini oshirish va jamiyatda yuqori talab tendensiyalari mavjud bo'lgan mutaxassisliklarni egallashlari uchun turli imkoniyatlar va imtiyozlar berilmoqda. Buning natijasi sifatida qabul kvotasining oshishi OTMLar oldiga oldingi yillardagi professor-o'qituvchi miqdoridan ko'ra ko'proq va yanada malakaliroq kadrlarni ta'minlab berish talabini qo'ymoqda. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonlarida o'qituvchi va talaba munosabatlarini samarali tashkil qilishda o'qituvchi-talaba nisbati (teacher-student ratio) muhim rol o'ynaydi. Ta'kidlash joizki, joriy 2023-yil mamlakatimiz prezidenti tomonidan "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" deb e'lon qilinilib ta'lim sifatini oshirish yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'li ekanligi e'tirof etildi[5].

Adabiyotlar sharhi. Xalqaro tajribalar asosida C. M. Connor, F. J. Morrison va boshqalarning fikriga ko'ra talabalar uchun tashkil qilinayotgan dars jarayonlarining samarasini oshirish amaliyoti o'qituvchilar talabalarning proksimal rivojlanish zonasini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi[13], shuningdek Cadima, Leal va Burchinal o'z ilmiy ishlarida unga mos usulda o'quv materialini taqdim etib tez-tez shakllantiruvchi fikr-mulohazalar almashinish algoritmi orqali amalga oshirilishiga e'tibor qaratishgan[14]. Aslida, bunday individual yordamni ta'minlash uchun pedagog xodimlarning to'liq e'tibori darsni sifatli tashkil qilishdan tashqari auditoriyaning holatini qo'shimcha nazorat qilishga oid quyidagi jihatlarga ham taqsimlanishi talab qilishini Solheim, Oddny va boshqalar o'z tadqiqotlarida tilga olishgan[6]:

- a) ko'p bosqichli ko'rsatmalarni yetkazish uchun talab etiladigan vaqt;
- b) bir nechta guruhlarini boshqarish;
- c) talabalar aqliy taraqqiyotining notekis sur'atda rivojlanganligi;
- d) mulohazalar va munosabatlarni o'rnatish uchun zarur bo'lgan o'zaro yuzma-yuz fikr almashish imkoniyatlari kabilar.

Crockettning fikriga ko'ra bunday qiyinchiliklar har qanday tajribali pedagoglarni ham qiyin ahvolga solib qo'yishi mumkin[15]. Shu sababli OTMLarda o'qituvchi-talaba nisbatini (T-S ratio) balanslashtirish zaruriyati paydo bo'lmoqda.

O'qituvchi-talaba nisbatining mohiyati ta'lim muassasalarda ma'muriyat tomonidan har bir pedagog xodimga mos keluvchi talabalar soni va optimal nisbat ta'minlanganda, dars jarayonlari samarali tashkil qilinishini bildiradi. Blatchford, Moriarty, Edmonds va Martin o'qituvchi-talaba nisbatining optimal darajasini ta'minlash uchun bir qancha amaliy tadqiqot ishlarini olib borishgan. Tadqiqotga maqsadida balanslashtirishning talabalarning o'qishiga qanday ta'sir qilishini yaxshiroq tushunish uchun Buyuk Britaniyada kichik va katta auditoriyali sinflarda o'qiyotgan 10 000 nafar bola bilan naturalistik, kuzatuv tadqiqoti o'tkazildi. Ular talabalar kichik auditoriyalarda o'rganish uchun ko'proq individual bilim olishlari mumkinligini aniqladilar. Bundan tashqari, ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar tez fikrlash, barqaror o'zaro ta'sirlar va samarali so'rovlar shaklida bajarilishi mumkin bo'lgan usullarda dars o'tishi samarali tarzda tashkil qilindi[12].

Mazkur fikrlarga qo'shilmagan holda, Falch, Sandsor va Strom T-S nisbatini talabalarning samarali bilim olish jarayonida yuqori ahamiyat kasb etmaydiga omil sifatida bahs yuritishadi[16]. Buning isboti esa cheklanmagan sonli talabalarning turli online platformalardan bilim olish imkoniyatining keng ekanligi orqali izohlash mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqola obyektivlik tamoyili, kuzatish, taqqoslash va tizimli tahlil metodologiyalaridan foydalangan holda tayyorlangan.

Asosiy qism. Xalqaro standartlarga ko'ra, o'qituvchi-talaba nisbati 1:16[7] ko'rsatkichlarida tashkil qilinsa, o'qituvchi va talaba orasida bevosita sifatli ta'lim munosabatlari o'rnatilishi mumkin.

Dunyoning ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlarda ushbu nisbat bir-biridan turli jihatlarga ko'ra farqlanadi:

1-jadval [8]. Ta'lim sohasi rivojlangan mamlakatlarda o'qituvchi-talaba nisbati holati

Ta'lim tizimi bo'yicha dunyodagi o'rni	Mamlakat nomi	O'qituvchi-talaba nisbati (T-S ratio)
1	AQSH	1:15
2	Buyuk Britaniya	1:15
3	Germaniya	1:12
4	Kanada	1:10
5	Fransiya	1:13
6	Shveysariya	1:10
7	Yaponiya	1:16
8	Avstraliya	1:13
9	Shvetsiya	1:12
10	Niderlandiya	1:16

Ushbu jadval ma'lumotlari asosida shuni aytish mumkinki, yuqori iqtisodiy turg'unlik sharoitidagi bu mamlakatlarda har bir pedagog xodimga to'g'ri keladigan talabalar soni 10-16 nafarni tashkil qilmoqda. Ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko'rsatkich 1:16 nisbatdan yuqoriroq turadi, xususan Xitoy xalq demokratik respublikasi va Hindistonda bu ko'rsatkich mos ravishda 17 va 26 ni tashkil qilmoqda. Iqtisodiy turg'unlik darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlar va rivojlanayotgan davlatlar o'rtasidagi o'qituvchi va talabalar nisbatidagi tafovut ta'lim sifatiga ta'sir qiluvchi va iqtisodiy tafovutga olib kelishi mumkin bo'lgan hal qiluvchi omil hisoblanadi.

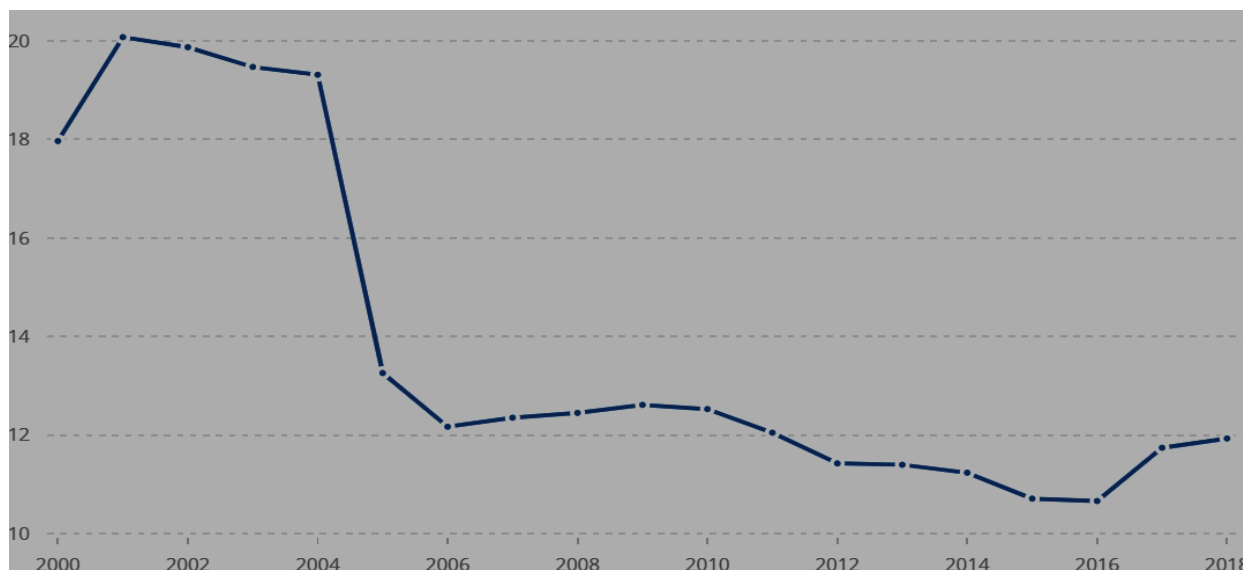
O'qituvchi va talaba nisbatidagi bu sezilarli tafovut ta'lim resurslari va ta'lim sektori uchun mablag'larni taqsimlashdagi nomutanosiblikni aks ettiradi. Iqtisodiy turg'unlikni boshdan kechirayotgan mamlakatlar ko'pincha o'zlarining ta'lim tizimlariga etarli miqdorda sarmoya kiritish uchun kurashadilar. Natijada, bu hududlarda o'quvchilar va o'qituvchilar nisbatining yuqoriligi o'qituvchilarning har bir talabaga individual e'tibor va moslashtirilgan yordam ko'rsatish qobiliyatiga to'sqinlik qiladi.

Ushbu nomutanosiblik nisbatlarining oqibatlarini ko'p qirrali. Kattaroq sinflar o'qituvchilarga o'quvchilarning turli ehtiyojlarini samarali hal qilishni qiyinlashtiradi. Shaxsiy e'tibor, shaxsiy fikr-mulohazalar va murabbiylik imkoniyatlari ko'pincha xavf ostida qoladi. Binobarin, bu umumiy o'rganish tajribasiga ta'sir qiladi, bu mintaqalardagi talabalar uchun akademik yutuqlar va ijtimoiy-iqtisodiy harakatchanlikka to'sqinlik qiladi.

Bundan tashqari, ta'lim sifati mamlakatning jahon iqtisodiyotida raqobat va innovatsiyalar qilish qobiliyatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. O'qituvchi va talabalar nisbatidagi nomutanosiblik nafaqat hozirgi ta'lim tajribasiga ta'sir qiladi, balki uzoq muddatli istiqbolda iqtisodiy nomutanosibliklarni davom ettirishi mumkin, chunki sifatli ta'lim olish ko'pincha iqtisodiy taraqqiyotning asosidir.

Ushbu nomutanosibliklarni bartaraf etish siyosat islohotlarini, ta'limga maqsadli sarmoyalarni va ushbu nomutanosibliklarni kamaytirish uchun resurslarni taqsimlashni o'z ichiga olgan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. O'qituvchi va talaba nisbatlarining kichikligi ta'lim natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatdi va bu tafovutni bartaraf etish, yanada adolatli va farovon jamiyatlarga asos solish uchun yo'l ochish ta'limga strategik ta'sirlar zarurligini ta'kidlanadi.

O'zbekistonda o'rta maxsus ta'limdan keyingi ta'lim sifatini tahlil qilish jarayonida o'rganilgan statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim tizimini pedagog kadrlar bilan ta'minlash jarayoni bo'yicha har bir o'qituvchiga mos keladigan talabalar nisbati 2001-yilda 1:20 ni tashkil qilgan bo'lsa, 2018-yilda 1:12 nisbatni tashkil qilgan bo'lib, bu o'z navbatida oliy ta'lim muassasalarini pedagog kadrlar bilan ta'minlash darajasi 2001-yilga nisbatan 66 % ga oshganligini bildiradi.

1-rasm. O'zbekiston OTMlarida 2000-2018-yillarda O'qituvchi-talaba nisbatining o'zgarish dinamikasi[9].

Jahon iqtisodiyoti ketma ket bir necha marotaba global inqirozlar, jumladan 2008-yilda sodir bo'lgan jahon moliyaviy inqirozidan keyingi o'rinda turuvchi misli ko'rilmagan iqtisodiy talofat holati sababchisi hisoblangan COVID-19 pandemiyasi tufayli qayd qilinishi, jamiyat endilikda yanada salohiyati yuqoriroq bo'lgan kadrlarga ehtiyoj sezayotganini izohlaydi[10,17,18]. Mehnat bozoriga oliy ma'lumotli kadrlarni tarbiyalab, ularda zamon talabiga mos bo'lgan professional xususiyatlarni shakllantirish jarayoni bevosita ta'lim olayotgan har bir talaba bilan individual ravishda ishlash zaruriyatini taqazo etadi.

O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2021-yil 30-dekabrda 53-2021-son buyrug'iga asosan Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sohalari (ta'lim yo'nalishlari) bo'yicha bir nafar o'qituvchi hisobiga to'g'ri keladigan talabalar soni nisbatining normativlari ishlab chiqilgan bo'lib, unga ko'ra turli yo'nalishlar kesimida dars beradigan o'qituvchilar belgilangan dars soatlarini quyidagi individual tarzda taqsimlashlari mumkin:

2-jadval[11]. O'zbekiston OTMlarida o'qituvchi-talaba nisbatining ta'lim sohalari va yo'nalishlari kesimida turlicha belgilanishi

T/r	Ta'lim sohalari va yo'nalishlari nomi	Har bir o'qituvchiga mos keladigan talaba soni (t-s ratio)	Belgilangan dars vaqtning har bir talabaga mos kelish ulushi (daqiq)
1	Muhandislik ishi ta'lim sohasi	15,8	5,1
2	Ishlab chiqarish texnologiyalari ta'lim sohasi	15,8	5,1
3	Matematika ta'lim sohasi	15,8	5,1

4	Kompyuter texnologiyalari va informatika ta'lim sohasi	15,8	5,1
5	Arxitektura va qurilish ta'lim sohasi (Arxitektura (turlari bo'yicha) ta'lim yo'nalishi bundan mustasno)	15,8	5,1
6	Aloqa va axborotlashtirish, telekommunikatsiya texnologiyalari ta'lim sohasi	15,8	5,1
7	Qishloq xo'jalik texnikasi ta'lim sohasi	15,8	5,1
8	Transport ta'lim sohasi	15,8	5,1
9	Hayotiy faoliyat xavfsizligi ta'lim sohasi	15,8	5,1
10	Xizmatlar sohasi (faoliyat turlari va yo'nalishlari bo'yicha) ta'lim yo'nalishi	15,8	5,1
11	Gumanitar fanlar ta'lim sohasi (filologiya va tillarni o'qitish (tillar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi (xorijiy tillarga oid qismi))	16	5,0
12	Tabiiy fanlar ta'lim sohasi	16	5,0
13	Sotsiologiya va psixologiya ta'lim sohasi	16	5,0
14	Jurnalistika va axborot ta'lim sohasi	16	5,0
15	Huquq ta'lim sohasi	16	5,0
16	Ijtimoiy ta'minot ta'lim sohasi	16	5,0
17	Atrof-muhit muhofazasi ta'lim sohasi	16	5,0
18	Ijtimoiy-madaniy faoliyat ta'lim yo'nalish	16	5,0
19	Xizmat ko'rsatish texnikasi va texnologiyasi (xizmat ko'rsatish tarmoqlari bo'yicha) ta'lim yo'nalishi	16	5,0
20	Filologiya va tillarni o'qitish (tillar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi (xorijiy tillarga oid qismi)	12	6,7
21	Tarjima nazariyasi va amaliyoti (tillar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi	12	6,7
22	San'at ta'lim sohasi	5,4	14,8
23	Sport faoliyati (faoliyat turlari bo'yicha) ta'lim yo'nalishi	11	7,3
24	Pedagogika ta'lim sohasi	16	5,0
25	Iqtisod ta'lim sohasi	16	5,0
26	Mehmonxona xo'jaligini tashkil etish va boshqarish ta'lim yo'nalishi	16	5,0
27	Turizm (faoliyat yo'nalishlari bo'yicha) ta'lim yo'nalishi	16	5,0
28	Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi ta'lim sohasi	15,8	5,1
29	Qishloq xo'jaligida menejment ta'lim sohasi	15,8	5,1
30	Veterinariya ta'lim sohasi	15,8	5,1
31	Irrigatsiya va melioratsiya ta'lim sohasi	15,8	5,1
32	Arxitektura (turlar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi	10,4	7,7
33	Sog'liqni saqlash ta'lim sohasi	9,6	8,3

Jadval ma'lumotlariga ko'ra, o'qituvchi-talaba nisbati eng kichik va ayni vaqtda individual tarzda ajratiladigan dars vaqti eng ko'p bo'lgan yo'nalishlar San'at ta'lim sohasi (14,8 daqiqa), Sog'liqni saqlash ta'lim sohasi (8,3 daqiqa) va Arxitektura (turlar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi (7,7 daqiqa) Sport faoliyati (faoliyat turlari bo'yicha) ta'lim yo'nalishlari (7,3 daqiqa) ekanligini

ta'kidlab o'tish lozim. Ushbu yo'nalishlarda tahsil olayotgan talabalardan bevosita talab qilinadigan amaliy mashg'ulotlar laboratoriyalar, muzeylar va sport komplekslari qulayliklaridan unumli foydalanish hisobiga o'qituvchilar ko'proq vaqt ajratishlari zaruriyatini taqazo qiladi. Shuningdek mazkur sohalar bugungi kunda ahamiyati oshib borayotgan, iqtisodiyotning turli sohalarida talab darajasi oshib borayotgan sohalar bo'lib hisoblanadi.

OTMLarda o'qituvchi-talaba nisbatining past darajasini ta'minlashning ustunliklari quyidagilar:

- Talabalar joriy dars mashg'ulotini chuqurroq o'rganish va mavzu doirasida paydo bo'lgan savollarni individual tarzda so'rab olish uchun uzoq muddat kutib o'tirmasdan qisqa vaqt ichida imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bir o'qituvchiga talaba yuklamasining kamayishi joriy darsni qisqa vaqt ichida chuqurroq o'rganish imkonini beradi. E'tibor uchun kurashayotgan talabalar soni kam bo'lsa, o'qituvchilar mavzuning nozik tomonlarini o'rgatish uchun ko'proq vaqt ajratishlari mumkin, bu esa tanqidiy fikrlashni va materialni chuqurroq tushunishni rag'batlantiradi. Individual e'tibor, kichikroq nisbatlarning asosi bo'lib, o'quvchilarga mavzu doirasida yuzaga keladigan savollarni berish imkoniyatini beradi. Ushbu individuallashtirilgan yondashuv o'quvchilar o'zlarini qulayroq his qiladigan interaktiv va dinamik o'quv muhitini ta'minlaydi.

- Ma'ruza mashg'ulotlaridan farqli ravishda amaliyot darslarida talabalarga individual e'tibor ko'proq talab qilinadi. Amaliyot darslari talabalardan mustaqil vazifalarni bajarish, o'qituvchi ko'rsatmalarini tezkor usulda qabul qilib natijalarini qayta o'qituvchiga bildirish talablaridan tashkil topadi. Demak past darajali o'qituvchi-talaba nisbatining ta'minlanishi amaliyot mashg'ulotlari uchun maqsadga muvofiq bo'ladi. Amaliy mashg'ulotlar ko'proq amaliy yondashuvni talab qiladi, talabalardan nazariy bilimlarni amaliy topshiriqlarni bajarishda mustaqil qo'llashni talab qiladi. Bunday sharoitlarda o'qituvchi va talaba nisbatining pastligi nafaqat foydali, balki zarurdir. Kichikroq guruhlar o'quvchilarning vazifalarni faol bajarishlari mumkin bo'lgan shaxsiylashtirilgan o'quv muhitini yaratishga imkon beradi.

- Ta'lim jarayonida talabalar sonining ko'p ekanligi dars jarayonini tashkil qilishda turli fikrlash qobiliyati va bilim darajasiga ega bo'lgan individlarni yagona dars oqimlariga jalb qilish, iqtidorli talabalarining darslardan qoniqish darajasini pasaytiradi. Ko'pincha ilg'orroq tushunchaga ega bo'lgan yoki muayyan fanlar bo'yicha yuqori qobiliyatga ega bo'lgan iqtidorli talabalar o'zlarini keng ko'lamli o'rganish qobiliyatlariga mos keladigan katta sinflarda topishlari mumkin. Bu xilma-xil aralash qiyinchilik tug'diradi, chunki sinfning tezligi va chuqurligi ushbu yuqori natijalarga erishgan talabalarining ehtiyojlariga mos kelmasligi mumkin.

- Katta sinflardagi fikrlash qobiliyatlari va bilim darajalarining xilma-xilligi o'rganish tajribasida ikkilanishga olib kelishi mumkin. Iqtidorli talabalar uchun o'qitish tezligi etarli emas yoki juda sekin bo'lib tuyulishi mumkin, bu ularning tez o'rganish va intellektual o'sish imkoniyatlariga to'sqinlik qiladi. Aksincha, ko'proq poydevor qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lgan talabalar tezlikni haddan tashqari oshirib yuborishi mumkin, bu esa orqada qolish yoki davom etish uchun kurash olib borishi mumkin.

- Talabalar odatda katta auditoriyalar qarshisida o'z bilimlarini namoyon etish uchun yetarli tajriba va ko'nikmaga ega bo'lishmaydi, garchi ushbu auditoriyalar ma'lum bir guruhda tahsil olayotgan tengdosh talabalar bo'lishsa ham ayrim iqtidor sohiblari o'quv mashg'ulotlariga qatnashishda tortinchoqlik his qilishadi. Kichik auditoriyalarda (past darajali o'qituvchi-talaba nisbati) esa barcha talabalar kam sonli guruhdoshlari bilan yaqin do'stlik aloqalarini o'rnatish moyilligiga ega bo'lishadi.

- O'quv guruhlarida talabalar sonining ko'pligi shovqin darajasini oshishiga olib kelishi yoki talabalarining yagona qiziqish doirasiga ega bo'lgan tengdoshlari bilan darsdan tashqari mavzu doirasida gaplashib mashg'ulotdan chalg'ishlari ehtimolini oshirib yuboradi. Kichikroq o'quv guruhlari ko'proq nazorat qilinadigan va yo'naltirilgan muhitga imkon beradi. Talabalarining kamayishi bilan shovqin darajasi pasayadi, bu esa o'qish uchun tinchroq va qulayroq muhitni yaratadi. Bundan tashqari, kichikroq guruhlarda talabalar mavzudan tashqari munozaralarga kamroq qatnashadilar, bu esa darsga yoki o'quv materialiga ko'proq konsentratsiyali va yo'naltirilgan yondashuvni ta'minlaydi. Bu chalg'ituvchi omillarning kamayishi diqqatni

jamlashning yaxshilanishiga, diqqatni kuchaytirishga va umuman samaraliroq o'quv muhitiga olib keladi. Oxir oqibat, o'quv guruhlarida o'quvchilar va o'qituvchilar nisbatini kamaytirish orqali o'qituvchilar o'rganish uchun yanada qulay va samarali joy yaratishi, o'quvchilarning dars materialini o'zlashtirish va undan samaraliroq foydalanish qobiliyatini oshirishi mumkin.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, ta'lim islohotining asosiy maqsadi zamonaviy, ilmiy asoslangan ta'lim tizimini barpo etish ekanligi ayon bo'ldi. Ushbu maqsadning markaziy qismi dinamik jamiyatning rivojlanayotgan ehtiyojlariga moslasha oladigan boshqaruvni yaratishdir. Bugungi kunda oliy ta'limda o'qituvchi va talabalarning optimal nisbatini saqlashning muhim jihati ko'plab imkoniyatlarni taqdim etadi. Bu intilish nafaqat akademik mukammallikni, balki jamiyatning doimiy o'zgaruvchan talablariga moslashishni ham maqsad qiladi. Oliy ta'limda o'qituvchi va talaba nisbatining mos kelishini ta'minlash o'rganish landshaftida ko'p funksiyali afzalliklarni beradi. Bu esa o'qituvchilarga chuqurroq tushunish va individual e'tiborni rivojlantirishga moslashtirilgan yo'l-yo'riq berish imkonini beradi. Bundan tashqari, u yanada interaktiv va ishtirokchi sinf muhitini osonlashtiradi, muhokamalarni, hamkorlikni va talabalarning faolligini oshiradi. Optimal nisbat o'qituvchi imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlaydi, bu o'qituvchilarga nafaqat bilimlarni tarqatish, balki talabalarni o'zlarining akademik sarharlariga yo'naltirish imkonini beradi. Bu o'quvchilarning samarali bilim berishi mumkin bo'lgan tarbiyaviy muhitni rivojlantiradi, natijada doimo rivojlanayotgan jamiyatning turli ehtiyojlarini qondiradigan yanada ta'sirli va barqaror quyidagi imkoniyatlarga ega ta'lim tizimini rivojlantiradi:

- Talabalarga individual e'tibor: Pastroq nisbat o'qituvchilarga o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini hisobga olgan holda ko'proq xususiy e'tibor berishlariga imkon beradi;
- O'zaro hamohang munosabatlar: Kichikroq sinflar o'qituvchi va talaba munosabatlari samarali va oson usulda tashkil qilinishi talabalarning hissiy farovonligiga va o'rganish motivatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatish imkoniyatini oshiradi.
- Talabalar faolligining kutilgan tarzda oshishi: o'qituvchilar uchun talabalarni kattaroq auditoriyalar holatida jalb qilish kichik guruhlarda qiziqroq dars mashg'ulotlarini tashkil qilishdan ko'ra qiyin va bu o'z navbatida talabalarning faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Isroilugli, Y. F. . (2022). Prospects for Post-Pandemic Development in the Tourist Areas of Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 809–812. Retrieved from <https://emjms.academicjournal.io/index.php/emjms/article/view/189>
2. Wettergren, Gunnar & Åkerlund, Kent. (2013). Aligning pedagogy with economics – An empirical study of the economical value of lowering the teacher-student ratio.
3. Yuldashev Feruz Isroil o'g'li. "The Importance of the Teacher-Student Ratio in Improving the Quality of the Educational Environment in Higher Educational Institutions". *Global Scientific Review*, vol. 13, Mar. 2023, pp. 76-81, <http://www.scientificreview.com/index.php/gsr/article/view/180>.
4. Zafar Abdullaev, and Dyah Anggraini. "THE ROLE OF SOCIAL MEDIA MARKETING IN TRAVEL DECISIONS". *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, vol. 11, no. 3, Mar. 2023, pp. 139-46, <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/3651>
5. <https://kun.uz/news/2022/12/20/2023-yil-insonga-etibor-va-sifatli-talim-yili-deb-elon-qilindi>
6. Solheim, Oddny & Rege, Mari & McTigue, Erin. (2017). Study protocol: "Two Teachers" A randomized controlled trial investigating individual and complementary effects of teacher-student ratio in literacy instruction and professional development for teachers. *International Journal of Educational Research*. 86. 122-130. 10.1016/j.ijer.2017.09.002.
7. <https://collegecliffs.com/frequently-asked-questions/student-faculty-ratio-college-university/>
8. https://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.ENRL.TC.ZS?end=2019&name_desc=false&start=2009

9. <https://data.worldbank.org/indicator/SE.TER.ENRL.TC.ZS?end=2018&locations=UZ&st art=2000>
10. Yuldashev, F. «ПАНДЕМИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В МИРОВОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ И ЕЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ТУРИСТИЧЕСКУЮ СРЕДУ УЗБЕКИСТАНА». ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), т. 8, вып. 8, март 2022 г., https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/5159.
11. <https://lex.uz/docs/-5836865> O‘zbekiston Respublikasi oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirining 3345-sonli buyrug‘i asosida muallif tomonidan tayyorlandi.
12. Blatchford, P., Moriarty, V., Edmonds, S., & Martin, C. (2002). Relationships between class size and teaching: A multimethod analysis of English infant schools. *American Educational Research Journal*, 39(1), 101–132.
13. Connor, C. M., Morrison, F. J., Fishman, B., Crowe, E. C., Al Otaiba, S., & Schatschneider, C. (2013). A longitudinal cluster-Randomized controlled study on the accumulating effects of individualized literacy instruction on students’ reading from first through third grade. *Psychological Science*, 24(8), 1408–1419.
14. Cadima, J., Leal, T., & Burchinal, M. (2010). The quality of teacher-student interactions: Associations with first graders’ academic and behavioral outcomes. *Journal of School Psychology*, 48(6), 457–482.
15. Crockett, J. B. (2000). Viable alternatives for students with disabilities: Exploring the origins and interpretations of least restrictive environment. *Exceptionality*, 8(1), 43–60.
16. Falch, T., Sandsør, A. M. J., & Strøm, B. (2017). Do smaller classes always improve students long run outcomes? *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. <http://dx.doi.org/10.1111/obes.12161>.
17. Yuldashev, F. (2022). ПАНДЕМИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В МИРОВОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ И ЕЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ТУРИСТИЧЕСКУЮ СРЕДУ УЗБЕКИСТАНА. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/5159
18. Yuldashev, F. (2021). ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИСТИК ХУДУДЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА КЛАСТЕРЛАР ФАОЛИЯТИНИ КЕНГАЙТИРИШ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 8(8).
19. Yuldashev, F. (2021). O‘ZBEKISTON TURIZM SALONIYATINI RIVOJLANTIRISHDA HORIJY MAMLAKATLAR TAJRIBASI VA KLASTERLARNING ANAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 8(8).